

A SZÖVETKEZETEK ÉS A PARASZTSÁG.

A kereskedők és az agráriusok érdekei élesen összeütköztek a fogyasztószövetkezetek kérdésében. Mind a két érdekkör sajtója sokat foglalkozott az utóbbi időben a szövetkezetekkel, de mindegyik a maga sajátos szempontjából, nem nagy öröme azoknak, a kik e kérdést az ország jobb jövőjének, a gazdasági és a kulturális erők gyarapodásának szempontjából tisztán szeretnék látni. És pedig nagy szükség van rá, hogy minden kereskedői vagy agrárius érdek befolyásától szabadon tudjuk méltatni a szövetkezetek működését.

Mert a szövetkezeti kérdés nem a kereskedők és nem a földesurak ügye, hanem az egész magyar társadalomé. Minden változás, a mely a magyar parasztság tömegének gazdálkodását érinti: a magyar társadalom összes többi rétegének életét befolyásolja; hiszen azokat az értékeket, a melyekből mindnyájan élünk, túlnyomó részben az ország tizenöt milliónyi földművelője produkálja. Már pedig semmi sem érinti olyan közelről a parasztság gazdasági életét, mint a szövetkezeti mozgalom.

A ki tehát az ország gazdasági haladásának szempontjából kivan a szövetkezeti ügy mélyére látni, annak ezt a kérdést kell fölvetnie:

Milyen hatással vannak a szövetkezetek a parasztság gazdasági életére?

I.

Mindenekelőtt jöjjünk tisztába a fogyasztószövetkezetekkel.

A magyar parasztság a nyolcvanas években ismerte meg a fogyasztószövetkezeteket és pedig az első perctől fogva az antiszemitizmus jegyében plántálódtak ezek a falusi nép közé.

De azért a kik kezdeményezték őket, minden egyébre gondoltak, mint arra, hogy agrárius érdeket szolgáljanak. Élelmes pesti spekulánsok voltak az első szövetkezetek alapítói, távol minden politikai céltól; maga az antiszemitizmus is csak az ő gazdasági ambíciójukat szolgálta. A szövetkezetek tulajdonképpen az ő boltjaik voltak, az antiszemitizmus csak cégér volt, a melylyel a parasztok hagyományos ösztönére számítottak. A vállalkozás az alapítókra nézve teljes anyagi sikerrel járt, de azután szép sorjában megbuktak a szövetkezetek, s a botrány, mely e bukások nyomán keletkezett, nagyobb volt, semhogy a »közgazdasági tevékenységet« folytatni lehetett volna.

Másodízben — a kilencvenes évek elején — felvidéki tót plébánosok próbálkoztak meg a fogyasztószövetkezetekkel. Az ő vállalkozásuknak már kifejezetten klerikális jellege volt; azonban a szövetkezeteik nem voltak életképesek és a mozgalom nem tudott szélesebb körben elterjedni. Nem is igen esett szó a fogyasztószövetkezetekről egészen 1898-ig, a mikor az agráriusok vették az ügyet a kezükbe, megalapítván a *Hangya*-t és megkezdvén azt az akciót, a mely ez idő szerint a közvéleményt foglalkoztatja. Ez a vállalkozás annyiban sikerrel járt, hogy fel tudott állítani az ország egyes vidékein néhány száz fogyasztási szövetkezetet. A *Hangya* sikerein felbuzdulva, a klerikális néppárt is létesített egy külön szövetkezeti központot, . azonkívül még az *Országos központi hitelszövetkezet* is, azóta, hogy teljesen az agráriusok kezére került, foglalkozik fogyasztószövetkezetek fölállításával. Ez idő szerint hozzávetőleg ezer fogyasztási szövetkezet tömörül e három központ köré, ebből pedig 602 a *Hangya*, 245 a *Keresztény Fogyasztási Szövetkezetek Központja* és mintegy 100 az *Országos Központi Hitelszövetkezet* kötelékébe tartozik.

Ha összehasonlítjuk ezt a kétségen kívül jelentékeny fogyasztási szervezetet az iparúzó külföld nagy fogyasztószövetkezeti mozgalmával, azonnal szemünkbe ötlük az az ellentét, a melyet maga a *Hangya* legelső, 1899. évi jelentésében a következő szavakkal jellemez:

„A külföld, e tekintetben, különben is más csapáson szokott haladni. A társadalom ott elébb a vidéken szervezkedik s a községi szövetkezetek alkotják meg utóbb a központot. Nálunk fordítva történik a dolog. Népünkben, sajnos, még nincs eléggé, kifejlődve az a törekvés, hogy erkölcsi és anyagi javát, saját iniciatívájából, önjerejére támaszkodva, tömörüléssel előmozdítsa.

A mozgalomnak tehát felülről kell kiindulnia, mivel valamely központ egységes vezetése és hatásos propagandája nélkül mi sem történék ebben az irányban.”

Arról van tehát szó: A külföldön maguk a fogyasztók kezdték meg a szervezkedést, azok, a kiknek közvetlen érdekében állott a fogyasztószövetkezet létesülése. Ők maguk belátták, hogy a nagyban való közös bevásárlással nagy részben megtakaríthatják azt a hasznot, a melyet különben a kereskedőnek juttatnak. Ezért alkották meg a helyi fogyasztószövetkezeteket, később pedig az országos nagy bevásárló központot. Ott tehát a fogyasztó tömegek józan gazdasági belátása, egészséges önzése indította és fejlesztette a mozgalmat.

A *Hangya* épen az ellenkező értelemben fogja föl a fogyasztószövetkezeteket. Nem a tömegek józan egoizmusára alapítja őket, hanem az előkelő szövetkezeti férfiak önzetlenségére. Önmagát úgy állítja oda, mint egy áldást sugárzó központot, a mely fölkeresi a nép legmélyebb tömegeit is, hogy magához kösse őket és használjon nekik. Ne vonjuk kétségbe ennek a beállításnak jóhiszeműségét. De a történelem, — a tárgyilagosa, az osztályszempontokból el nem ferdített történelem — sem kicsinyben, sem nagyban, sem gazdaságban, sem politikában nem ismer olyan emberi szervezetet, a melyben az ellenszolgáltatást nem váró önzetlenség állandóan érvényesült volna. A hatalomra törekvők és a hatalmon levők mindig hangoztatták ugyan a tömegek előtt az ő önzetlenségüket, de mindig hazudtak. Sőt a hatalmi szervezetek mindig a testvéri önzetlenség jegyében keletkeztek, a mint az egyházak története fényesen bizonyítja.

De az itt szóban levő fogyasztószövetkezetek elbírálásánál még azt is figyelembe kell vennünk, hogy a *Hangya* és a másik központ nem is néhány emberbarát szűkkörű csoportjának kezében van, hanem egy egész osztály: a hűbéri közép- és nagybirtokosság kezében, mert hiszen az ő érdekképviselőik, az Omge és a Magyar Gazdaszövetség kezdeményezte és hozta őket létre.

Mindamellettt tegyük föl — legalább egyelőre — hogy az ezerfejű földesúri osztály szándéka tiszta, hogy egy tagja sem gondol egyébre, csak arra, hogy a parasztság széles rétegeinek használjon, önmaga pedig beéri a jótett gyönyörűségével. És most lássuk milyenek e fogyasztószövetkezetek a gazdasági élet józan valóságában.

A külföld nagy, milliárdos forgalmú fogyasztási szervezetei — a mint láttuk — koncentrikus irányban keletkeztek. Az országos bevásárló központ a helyi szövetkezetek közös vállalata. A mi falusi szövetkezeteink keletkezésének iránya excentrikus: először létesült a bevásárló központ; a központ kiküldi a maga emberét a faluba, s ez ott a pap, a bíró és egyéb befolyásos emberek segítségével nekifog, hogy a parasztokat a szövetkezet eszméjének megnyerje. Ha másképp nem megy: előveszik a népbe az iskola padjain belenevelt nemzeti és vallási hagyományokat, közben szidják a zsidó kereskedőt, biztosítják a népet a vállalkozás önzetlenségéről és így rendszerint sikerül a falu lakosait rábírní, hogy a szövetkezet tagjai legyenek. Sőt még le is kötik magukat az emberek írásban, hogy többé nem vásárolnak másutt, mint a szövetkezetnél.

Mikor így a szövetkezet megalakult, megkezdődik az üzleti tőke összegyűjtése, heti 20—30 filléres befizetések útján. A nép azonban lanyhán szokta teljesíteni a befizetéseket. A szegényebb tagok csak addig fizetnek, míg a szép alapító beszédek hatása el nem párolog. A vállalkozás gazdasági hasznát nem igen fogják föl. S így a befizetések egy része elakad, azonban összegyűl néhány száz korona, a miből a bolthelyiséget be lehet rendezni, csakhogy árúkészletre már nem igen telik. Ám ez már nem olyan akadály, a mit el ne lehetne hárítani: ott van a központ és az hitelez. Igaz, hogy megfelelő jótállást kíván a hitelért s azonkívül azt is megköveteli, hogy a szövetkezet lekösse magát abban az értelemben, hogy a verseny kizárásával mindent és mindig a központnál fog vásárolni.

Az utóbbi könnyen megy, a jótállás már nehezebben. De azért rendszerint akad néhány jómódú és hitbuzgó parasztgazda, a kit megindít az a fenyegető kilátás, — a mit a pap odaállít — hogy a nép és a vallás érdekei sérelmet szenvednek, ha a szövetkezet nem létesül.

Így, miután rendbejöttek a központtal, megkapják az árúkészletet és megkezdődik a szövetkezet életműködése. A szövetkezeti boltba beállítanak valamely vallásos és megbízható, bár kereskedői képzettség híján levő férfi vagy nőszemélyt, de még gyakrabban egy szakképzett kereskedősegédet, a kit kineveznek üzletvezetőnek és adnak neki 1000—1200 korona évi fizetést.

A szövetkezet árúkészletét az üzletvezető kezeli. Ebben a tevékenységében jóformán senki sem ellenőrzi őt. A nagyobb

gazdák, a kik a hitelért jótállottak, nem igen értenek hozzá, a tulajdon gazdaságuk amúgy is több gondot ad, semhogy törődhetnének vele. A szegényebb szövetkezeti tagok meg épen nem bánják, akármit csinál az üzletvezető úr; nem az ő vállalkozásuk a szövetkezeti bolt, nem ők kezdték, nem az ő pénzüik fekszik benne. Igaz ugyan, hogy a szövetkezet alapítása alkalmával reverzálist íratnak velük alá, a melyben bírság alatt kötelezik magukat, hogy nem fognak másutt vásárolni, mint a szövetkezeti boltban. De ha épen drágább is a szövetkezet áruja, mint a kereskedőé: a különbség rendszerint nem olyan nagy, hogy e miatt nagyobb mértékben zúgolódnának. Zúgolódnok különben is egyértelmű volna a zsidó kereskedő pártolásával és a megtámadott vezető könnyen felhasználhatja a néphegységben belenevelt antipátiát a zúgolódás eltompítására.

A központnak sem áll érdekében, hogy az üzletvezetőt ellenőrizze, mert hiszen az összeg, a mit ő hitelezett, kezesség útján biztosítva van. A központ ellenőrzése inkább csak arra terjeszkedik ki, vajjon nem rendelt-e az üzletvezető egyéb nagykereskedőknél is árut? Mert ez is gyakran előfordul, a helyi szervezetek kötöttsége dacára, sőt a szövetkezeti kongresszusokon állandó panasz tárgya, hogy az üzletvezetők nagykereskedőkhöz fordulnak áruért, a kik ezt a szívességet magánúton hálálják meg nekik.

Nem létezik a szövetkezeti ügykezelésben ahhoz fogható káros visszaélés, a milyent ez az állandó panaszkodás leleplez. Ha az üzletvezetőt az áru megrendelésénél az a szempont irányítja, melyik nagykereskedőtől kap több jutalékot: akkor már megszűnt a fogyasztók érdekét szolgálni. Akkor nem törődik vele, olcsó vagy drága, jó vagy selejtes-e az áru, sőt azzal sem törődik, kell-e valakinek a faluban az az áru, a mit rendelt. Csak províziót kapjon a nagykereskedőtől. Ha jól megfizetik: még cilinderkalapot is rendel a jámbor parasztnép részére. Egyes árucikkekben pedig — a mi gyakori eset — olyan mennyiségeket hozat, hogy két esztendőre is elég.

Az ilyen ok és rendszer nélkül való árurendelés abban a már előbb említett esetben is előfordulhat, ha a szövetkezet nem tart üzletvezetőt, hanem a bolt vezetését valami parasztszóra vagy a harangozóra, az áruk rendelését pedig a kántorra, papra, jegyzőre bizza. Az efajta dilettáns kereskedő nem igen ismeri a mennyiség és a minőség kereskedői megjelöléseit, az utazó ügynök pedig, a ki minél többet akar eladni,

ha a tisztességérzete vissza nem tartja, könnyen visszaél a jámbor rendelő járatlanságával. Néha olyan pálinkamennyiségeket kap a szövetkezet, hogy összes tagjainak legmesszebbmenő fogyasztóképességét kell igénybevennie, ha szabadulni akar tőle. És ezzel pálinkaforrás lesz a népjólét forrásából.

Ezek persze inkább kivételes — bár megállapított — esetek; de az adminisztráció megbízhatatlansága általános szabály, a mely igen kevés tiszteletreméltó kivételnek ad helyet. Maguk a szövetkezeti mozgalmat irányító agrárius körök is elismerik, de okul hozzák föl, hogy a megbízhatatlan elemeket az önző, a nyereszkesedésre alapított kereskedelemből volt kénytelen átvenni a szövetkezeti intézmény, azonban mire majd a mozgalom előbbrehalad, egyszersmind a megfelelő, megbízható erők is fölnevelődnek benne.

Szép ez az elmélet, a melyet maga Balogh Elemér, a *Hangya* vezérigazgatója fejtett ki nemrégiben egy napilap hasábjain, de homlokegyenest ellenkezik a *Hangya* előbb idézett alapelveivel. Hiszen a *Hangya* — épúgy, mint a másik két bevásárló központ — adminisztratív akarja a mozgalmat létrehozni. Nem a mozgalom alkotta meg a saját adminisztrációját, hanem fordítva: a *Hangya* és a közegei csinálták és csinálják tovább a mozgalmat. Már most, ha az adminisztratív közegek megbízhatatlanok, a mint hogy azok is, hogy lehet elképzelni, hogy ez a megbízhatatlan testület jóra való, becsületes szövetkezeti hivatalnokokat neveljen, mikor ezeknek a becsületes embereknek az lenne az első dolguk, hogy korbácsot fogjanak és úgy kergessék ki épen őket a szervezetből. Arra sem lehet várni, hogy a mozgalom, vagy szabatosabban: a szövetkezeti öntudatra ébredő nép maga neveljen becsületes hivatalnokokat. Mert hiszen a nép fölvilágosítása, a szövetkezeti szellem fölébresztése megint csak az adminisztráció feladata, ez pedig saját jól felfogott érdekében óvakodik a nép fölvilágosításától, mert a fölvilágosodott és ellenőrzésre képes nép legelőször is a korrumpált adminisztráció nyakát törne ki. Az ellenőrzés különben a korrupció ellenmérge. Sem a külföldi nagy fogyasztószövetkezetek — a hol a nép ellenőríz — sem a magánvállalatok — a hol a főnök teljesíti az ellenőrzést — nem panaszkodnak javíthatatlanul korrumpált hivatalnokokról.

Lenne különben még egy harmadik eset is: hogy a népben a szövetkezeti összetartozás pusztá tényénél fogva magától, az adminisztráció ellenére is föl fog ébredni a szövetkezeti szellem

és az ellenőrzésre való hajlandóság és hogy ez az ébredés fogja az adminisztráció régi elemeit kiküszöbölni s a helyüket romlatlan és friss erőkkel betölteni. Azonban ez sem lehetséges, mert a szövetkezeti szellem ébredésének alapvető föltétele, hogy a nép az együttműködés gyakorlati hasznát fölfogja. Abból a működésből azonban, a melyet a mi agrárius fogyasztószövetkezeteink az adminisztráció jóvoltából kifejtének, senki sem láthatja be a szövetkezeti mozgalom hasznát. A nagy külföldi fogyasztószövetkezetek sikereinek és gyors terjeszkedésének az a titka, hogy olcsóbb és jobb áruval tudják ellátni a tagjaikat, mint a kereskedők. A magyar agráriusok fogyasztószövetkezetei azonban — a hogy ezt Palkovits Viktor, egy felvidéki pap a legutóbbi 1906. évi szövetkezeti kongresszuson beismerte — az árúk jósága és olcsósága tekintetében alig versenyezhetnek a kereskedőkkel. És soha nem is lesznek képesek a kereskedőkkel való versenyre, mert már a keletkezésük organikus képtelenség volt. Ezek nem a nép szövetkezetei, ezek a *Hangya* és a *Keresztény Központ* szövetkezetei. S így tulajdonképen csak formailag szövetkezetek, de a belső lényegüket tekintve nem eyebek magánüzleteknél.

Föltéve — bár meg nem engedve — hogy az agrárius földesúri körök komolyan és becsületesen törekedtek arra, a mit hirdettek; föltéve, hogy valóban segíteni akartak a parasztságon egy hasznos és erőteljes kooperációs szervezet létesítése által: alapjában elhibázták a dolgot, mikor felülről, a torony keresztjéből kiindulva lefelé akarták megépíteni a szövetkezeti árubeszerzés rendszerét. De ha nem akartak a népen segíteni, ha egészen más célok irányították őket: akkor így csinálták a legjobban.

Képtelenség elgondolni, mint használhasson a népnek egy olyan fogyasztási szervezet, a mely azzal kezdi a működését, hogy a fogyasztót megköti. A központ kötelezi a helyi szövetkezetet, ez pedig ismét a fogyasztót, hogy másutt ne vásároljon, mint nála. Végső eredményben tehát a központ a fogyasztók tízezreit kötötte le, hogy a verseny kizárásával nála és csakis nála fognak vásárolni és lekötötte őket, mielőtt bármi garanciát adott volna nekik arra nézve, hogy az áru, a melynek megvételére kötelezték magukat, jó és olcsó lesz. Holott épen nem lehet azt mondani, hogy a központ a saját érdekeit ne biztosította volna kellőképen, a mikor helyenként egy tucat parasztagzával kezességet vállaltatott a helyi csoportnak adott hitelért.

Nem tartozik a lényeghez, de megemlítésre méltó, hogy az eddig már száznál többet számláló szövetkezeti bukások alkalmával, a melyeket a vezetés lelkiismeretlensége okozott, annak dacára, hogy e bukások legtöbbször valóságos helyi katasztrófa volt és jómódú parasztgazdák teljes tönkrementésével járt: nem tudunk esetről, hogy a központ ilyen bukások alkalmával számbavehető összeget veszített volna; legalább az évi mérlegekben csak itt-ott látjuk egy-egy apró, pár száz koronára menő kétes követelés leírását.

Bizonyos, hogy a fogyasztók megkötése és a jómódú szövetkezeti tagok egyetemleges szavatolása a központot teszi a helyzet urává.

Már most lehetséges-e, hogy a ki — minden önzetlensége mellett — ilyen előrelátóan tudott a saját érdekeiről gondoskodni, lehetséges-e, hogy azután ki ne használja a kedvező helyzetet, a melyet ő maga teremtett? Semmiféle nagykereskedőnek nincs olyan kedvező alkalmja arra, hogy a rendesen magasabb áron adja el az áruját, mint a *Hangyának* és a másik központnak. Nincs ugyan módjában semmiféle profán embernek, hogy e központok könyveibe és egyéb irataiba bepillantson, de a tények logikája kényszerítő erővel tolja felénk azt a föltevést, hogy a szövetkezeti központok a falusi nép rendszeres lekötésével csináltak helyzetet valóban ki is használják. Ha megyék éjjel az utcán és feszítővasat pillantok meg valakinél: bajos azt gondolnom, hogy az az ember hangversenybe készül. Mire jó a szövetkezetnek a reverzális? Hiszen ha olcsóbb és jobb árut akar adni, mint a kereskedő: maguk jószántából is szívesen odajárnak a parasztnak. Ellenben ha egy közönséges, minden önzetlenséget nélkülöző kereskedő reverzálissal dolgoznék: nincs olyan ember, a ki meg ne szólná, az agrárius lapok pedig belezöldülnének az erkölcsi fölháborodásba. Ha egy közönséges kereskedő elmegy valamelyik ötholdas gazdához és bírsággal terhes kötelezvényt írat vele alá, hogy a verseny kizárásával csakis önála fog vásárolni: azt mondják, hogy ki akarja zsákmányolni azt a szegény parasztnak. Ha ennek tetejébe még rábeszél egy jómódú hatókrös parasztgazdát, hogy álljon jól az ő kihitelezett pénzéért, holott tulajdonképpen semmi köze sincs az egészhez: azt mondják, hogy csaló. Távol legyen tőlünk az a szándék, hogy bármelyik szövetkezeti központ vezetőinek jellemét meggyanúsítsuk. Ez túlmenne a tárgyilagosságon, a mely csak az intézmények

bírálatát engedi meg ezen a helyen, nem pedig az emberekét. De magának az intézménynek olyan az alkotása, hogy bár ha föltételezzük, hogy a vezetést erkölcsi gáncs nem érheti: szinte lehetetlen, hogy az apróbb közegek és különösen a falusi üzletvezetők többsége ki ne használná azt az alkalmat, a melyet ez a rendszer nyújt nekik. Ez a rendszer a fogyasztó tagot teljesen kiszolgáltatja az adminisztráció önkényének. A mint hogy ki is használják — a *Hangya* vezetőségének tulajdon beismerése szerint.

Igaz, hogy a fogyasztók lekötöttsége s a verseny kizárása nem tökéletes. A vidéki szövetkezetek — a mint láttuk — sok esetben túlteszik magukat a központnak tartozó kötelezettségükön és másutt is rendelnek árut. Lejár idővel a térítvény is, a melyet a tagok az alapításkor aláírtak. De azért nem múlik el az a szelíd nyomás, a melyet a pap, a szolgabíró és az uraság gyakorol a parasztnépre. A pap a gyehennával fenyegeti, ha a zsidónál vásárol. A szolgabíró és a földbirtokos pedig nagy urak a az apró gazda és a munkás nem szívesen húz velük ujjat, mert nem tudja, mikor bánhatja meg. S így, ha a reverzális lejártával mérséklődik is a parasztok függése a szövetkezettől, soha meg nem szűnik egészen, a mi még mindig elegendő teret nyújt a szövetkezeti adminisztráció visszaéléseinek.

E visszaélések nyomát — ha nem is tárná fel előttünk a *Hangya* beismerése — amúgy is megtalálhatnók ezeknek a szövetkezeteknek átlagos évi üzleteredményeiben. A külföldi nagy fogyasztószövetkezetek, annak dacára, hogy olcsó és jó áruval látják el a tagjaikat, átlag 10—12% osztalékot térítenek vissza az évi bevásárlás összege után. A *Hangya* nem fogadta el a külföldi fogyasztószövetkezeteknél általánosan divó rendszert, a mely bevásárlásaik arányában részelteti a tagokat az évi nyereségben. A *Hangya* és vidéki szövetkezetei az üzletrészek arányában fizetik az osztalékot. De az üzletrészek két és félmillióس tőkeösszege alig egy hatodrészt teszi az évi összes áruforgalom tizenhat millióس összegének. S így, mikor az üzletrészesek 8—9% osztalékot kapnak: ez alig másfél százalékot tesz a külföldi minta szerint, az áruforgalom arányában. Annak dacára, hogy a fogyasztóknak adott áru inkább drágább, mint olcsóbb a kereskedő portékájánál. S annak dacára, hogy az állam, a községek és a törvényhatóságok tízezrekben és száz-ezrekben kifejezhető kedvezményeket nyújtanak a fogyasztószövetkezeteknek. Bátran azt lehet mondani, hogy azok a

kedvezmények, a melyeket a magyarországi fogyasztószövetkezetek ingyen üzlethelyiségben, adómentességben, fuvardíj-kedvezményekben, bélyeg-, illetékmentességben és kamatmentes kölcsönben élveznek: messze túlhaladják az évi tizenhatmilliós forgalom másfél százalékát. Mert hiszen egy közönséges, minden önzetlenséget nélkülöző kereskedő nagyot ugranék örömeiben, ha az évi üzletforgalmának csupán másfél százalékát kellene adóra, helyiségre, bélyegre és tőke kamatra elfizetnie.

Tehát sem olcsóbb árút nem adnak a fogyasztónak, sem számbavehető osztalékot. Pedig kétségtelen, hogy jelentékeny árkülönbség van a nagyban való bevásárlás s a kicsinyben való eladás között — a mihez még a külön kedvezmények is hozzájárulnak.

A *Hangyának*, és szövetkezeteinek tizenhatmilliós s a másik két szövetkezet-csoportnak körülbelül négymillió koronára menő évi áruforgalma mellett milliós összeget kell, hogy kitegyen ez az árkülönbség. Ha a parasztnép maga csinálta volna meg a fogyasztószövetkezeteket: ez a milliós árkülönbség most az ő javára esnék. De mivel *felülről* csinálják őket: a milliók is megragadnak *odafele*. Bent maradnak az adminisztrációban. És bent is fognak maradni mindaddig, míg az adminisztráció csinálja a szövetkezeti mozgalmat, nem pedig a mozgalom az adminisztrációt. A kié a vállalkozás, azé a haszon, s a maga jószántából nem fogja másnak odaadni. A magyar fogyasztószövetkezeti intézmény pedig nem a nép vállalkozása, hanem a három szövetkezeti központé s a közegeiké, valamint a kezdeményező papoké s a földesuraké. Alapjában véve nem is olyan rossz üzlet; nem kell hozzá egyéb, mint egy kis szelíd nyomás a parasztkra, egy kis ügyes manipuláció az antiszemita és a hazafias jelszavakkal és legfeljebb még néhány mázsa papír a reverzálisokra.

Látnivaló tehát, hogy az agrárius papok és földesurak önzetlen, s a parasztnép fölsegítését célzó vállalkozása — föltéve, hogy e célt valaha komolyan vette valaki — csak oda vezetett, hogy a paraszt most a szövetkezeti boltba viszi ugyanazt a pénzt, a mit eddig a kereskedőhöz vitt. És ha valamikor az ország parasztsága okulni fog ezen a szövetkezeti mozgalmon, csak azt az aranyigazságot merítheti belőle, hogy *a nép senkitől sem várhat segítséget, csak saját magától!*

II.

Azonban ha olyan szép és annyit használ a népnek a fogyasztás szövetkezeti szervezése ott, a hol a fogyasztók maguk csinálták meg a szervezeteiket és maguk tartják a kezükben az adminisztrációt: miért van mégis úgy, hogy a magyar parasztság a saját fogyasztószövetkezeteit a földesúri testületektől engedi megcsinálni? Miért nem tudott még eddig sehol ráfanyalodni, hogy minden külső nógatás, anyagi és erkölcsi presszió nélkül is összeálljon és fogyasztószövetkezeteket csináljon a maga javára?

Bizonyára hozzájárul a parasztság e magatartásához az a körülmény is, hogy a körülötte létező fogyasztási szövetkezeteknek semmiféle gyakorlati hasznát nem látja. Ez az eredetileg gazdasági mozgalom Magyarországon úgy hozzáidomult a katolikus egyházhoz és legalább a mi az üzleteredményt illeti, annyira átszellemült, hogy a nép amolyan lelki sportnak tekinti, mint a búcsújárást, a melylyel vallásos hagyományainak áldoz. Nem sokat árt, nem is használ, de megteszi az ember, ha a pap igen rábeszéli és ha különben is minden oldalról nógatják rá. S ezért ott, a hol a papnak nem jut eszébe, hogy fogyasztási szövetkezetet csináljon: a parasztnép sem igen gondol rá, mert fogyasztási szövetkezetet pap nélkül époly kevéssé tud elképzelni, mint temetést vagy keresztelőt.

Ha az volt a céljuk az agrárius földesúri testületeknek, hogy a parasztnépet a szövetkezeti mozgalom haszontalan mivoltáról meggyőzzék: akkor ebben a tekintetben igen szép eredménnyel dicsekedhetnek.

Ám ez még a kisebbik ok. A parasztság passzív magatartásának valódi és legsúlyosabb okáról felvilágosít bennünket egy pillantás, a melyet a falusi fogyasztószövetkezeték évi forgalmának kimutatásaira vetünk.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara az 1902. évben kérdőíveket küldött széjjel a területén akkor létező 23 fogyasztási szövetkezetnek. Ezek közül 16 töltötte ki a kérdőíven a forgalmi adatokat. A tizenhatban négy fővárosi szövetkezet van, három olyan vidéki szövetkezet, a melyben az ipari, kispolgári és értelmiségi elem van túlsúlyban és csak kilenc olyan, a melyben a földműves elemé a túlsúly.

E kilenc szövetkezet (Tápió-Györgye, Újszász, Nagy-Perkáta, Sárszentmiklós, Sárkeresztúr, Hercegfalva, Bodajk, Csurgó, Pusztá-Örs) összesen 1897 tagot számlál, 246,633 korona forgalommal. Egy tagra jut egy évben 130 korona forgalom.

Sokatmondó ellentétben állnak e csekély fogyasztással a kimutatásban szereplő két ipari munkásszövetkezetnek — az ó-budainak és a rákos keresztúrinak — forgalmi adatai. Az előbbinek évi forgalmából 418 korona, az utóbbiéból — a melyben a hivatalnoki elem is jelentékeny teret foglal el — 713 korona jut egy főre. Növeli az ellentétet az a körülmény, hogy a városi munkásnak jóval több alkalma van a szükségleti cikkeit más üzletekben beszerezni, mint a falusi földmivelőnek, a kit különben is magához láncol a szövetkezet.

Ha ehhez még hozzávetjük az angol és a német, szintén városi jellegű fogyasztószövetkezetek forgalmát, a melynek adatai szerint az angol munkás átlag 1000, a német munkás pedig átlag 600 korona értékű árut szerez be évente a szövetkezet útján: tisztán és világosan kell látnunk, miért nem érdeklődött még eddig a magyar paraszt a fogyasztószövetkezetek iránt.

A magyar paraszt nem fogyaszt, az ő sorsán tehát édes keveset lendít a fogyasztószövetkezet.

Százharminc korona évi fogyasztás! Pedig még ez a szám is túlságosan optimisztikusnak látszik, ha tekintetbe vesszük, hogy a falusi intelligencia s a jómódú gazdák nagyobb fogyasztása is szerepel a szövetkezet forgalmában. Bizonyos, hogy a tagok túlnyomó többsége jóval alul marad a 130 koronás évi átlagon.*

* A *Keresztény Fogyasztási Szövetkezetek Központjának* 1905. évi kimutatása szerint átlag 175 korona évi fogyasztás jut egy tagra e központ szövetkezeeteinek összes forgalmából. A *Hangya* szövetkezetinek forgalmából 1905-ben szintén 176 korona jut egy tagra. Ez az összeg nagyobb annál, a melyet mi a fenti kilenc falusi szövetkezet saját bevallása alapján egy tag fogyasztásának évi átlaga gyanánt kiszámítottunk.

Azonban — ha teljesen hitelt is érdemel a két központ e kimutatása — mégis föltétlenül bizonyos, hogy 130 koronánál kevesebb jut e fogyasztásból a szövetkezetek egy-egy rendes vásárlójára, mert tudvalevőleg sok olyan falusi egyén vásárol a szövetkezeti boltban, a ki nem szerepel a tagok között, vagy azért, mert nem fizette be teljesen a részjegyét, vagy mert egyáltalán semmit sem fizetett. Ezekből származik az évi forgalom jelentékeny része, a melyet látszólag a tagok hordtak össze.

A törvény megtiltja ugyan a fogyasztószövetkezetnek, hogy saját tagjain kívül másnak is adjon árut. De a gyakorlatban semmivé válik ez a tilalom, sőt a hatóságok maguk törik meg, mikor dohányárudát és pálinkamérést adnak a szövetkezetnek.

Föltéve, hogy a mi falusi fogyasztószövetkezeteink ügykezelése is olyan tökéletes lenne, mint a külföldi nagy fogyasztási szervezeteké, föltéve, hogy az idevalók is 10—12% osztalékot adnának — mint amazok — *a bevásárlás összege után*: akkor is csak 13—15 koronára menne az egész évi jövedelem szaporodás, a mit az egyes paraszt a fogyasztószövetkezeti mozgalomtól várhatna.

A parasztság e csekély vásárlóképesége két okból ered. Az egyik: hogy a jövedelme abszolúte csekély. A földjét elavult módszerrel műveli, a gabonatermesztésre helyezvén a fősúlyt — arra a terményre, a melynek művelése egy hold földön aránylag a legkisebb értéket produkálja. A földművelőproletár pedig, a kinek egy talpalatnyi földje sincs, még sokkal rosszabb helyzetben van, mint a kiscgazda, mert az egész évi jövedelme alig több, mint 250-300 korona.

A csekély vásárlóképeség másik oka pedig az; hogy az életfönn tartásának nagy része — különösen az élelmezés — a saját gazdaságából kerül ki. A mezőgazdasági proletár e tekintetben is rosszabb helyzetben van a kiscgazdánál, de az ő jövedelmének is jelentékeny részét teszik a természetbeli járandóságok, s azonkívül a legtöbbje tart egynéhány tyúkot, malacot, úgy, hogy aránylag kevés élelmiszer vásárlására vannak utalva. Szemben a város amúgy is nagyobb jövedelmű ipari munkásával, a ki minden szükségletét bevásárlás útján kénytelen fedezni: a földművelő nép abszolúte is, relatíve is kevesebbet vásárol. A magyar paraszt, a kinek egyszerű értelmességéről különben is sok dicsérőt lehet mondani, szinte ösztönszerűleg érzi a maga csekély fogyasztásából, hogy a fogyasztószövetkezet neki csak krajcárokat ér. Krajcárokért pedig nem törí magát. Alaposan téved az, a ki a *Hangya* idézett alapelveinek szellemében azt állítja, hogy a magyar parasztból hiányzik a szövetkezeti kooperációra való természetes hajlandóság és a kezdeményezés ereje. Szó sincs róla! A mezőgazdasági szövetkezésnek azt a fajtáját, a melynek hasznát látja: a tejszövetkezetet, a legnagyobb készséggel karolta föl és máris a legszebb reményekre jogosító fejlődés indult meg ezen a téren.

A tejszövetkezetek elterjesztéséhez nem kellett központot állítani és nem volt szükség vallási hagyományokkal támogatott propagandára. Terjednek azok maguktól, maga a parasztság csinálja őket a nélkül, hogy tanácsot kérne valakitől.

1895-ben alakult az első tejszövetkezet a baranyamegyei

Mária-Kéménd községben, kormánytámogatással. A szövetkezetnek és annak a jelentékeny haszonnak, a mivel tagjait jutalmazza, hamar elterjedt a híre a környéken, s már a következő évben öt új szövetkezet alakult.

Azóta folytonos a tej szövetkezetek szaporodása, a miről a következő statisztika nyújt fogalmat:

Év	Szövetkezetek száma	A tagok száma	Üzletrészeik száma	A feldolgozott tej mennyisége (liter)	A készített vaj (kilogr.)
1897	34	2,767	5,937	4.790,132	191,254
1898	—	10,402	19,701	10.531,407	429,838
1899	—	15,537	26,917	22.147,144	878,174
1900	—	26,952	45,934	49.436,794	1.195,633
1901	—	40,673	69,507	66.718,036	1.705,001
1902	—	46,344	80,871	79.700,000	2.248,965
1904	597	56,556	95,373	95.364,909	2.497,555

A tejszövetkezetek 1904 óta is állandó terjeszkedésben vannak, a mit semmi sem képes megakadályozni, még a közigazgatás akadékoskodása sem. A kereskedelmi törvény ugyanis a szövetkezeteket nyilvános számadásra, rendes könyvelésre és mérlegkészítésre kötelezi, ehhez pedig az egyszerű parasztnép nem igen ért. De mivel a közigazgatás ehhez a követelményhez mereven ragaszkodik: az 1905. év folyamán mintegy kétszáz szövetkezet feloszlott. *De nem szűnt meg;* a tagok együtt maradtak és »tejsarnok« cégére alatt, alapszabályok nélkül, pusztán a kölcsönös bizalomra támaszkodva folytatták a kooperációt. Ékes bizonyosság arra nézve, mennyire »*nincs kifejlődve népünkben az a törekvés, hogy erkölcsi és anyagi javát saját iniciatívájából, önerejére támaszkodva előmozdítsa.*

A fogyasztási szövetkezetek létesítéséhez hatósági támogatás és állami szubvenció mellett is a templomi szószék propagandája szükséges: a tejszövetkezethez pedig a hatóság ellenére is ragaszkodik a nép.

Azonban gondoljuk meg, mekkora jövedelemszaporulatot nyújt a tej szövetkezet a parasztságnak. Tegyük fel, hogy egy nyolc-tízholdas parasztgazdának a tej szövetkezet csak három tehén tartását teszi lehetővé. Egy tehén után, ha okszerűen

ápolja, körülbelül 1700 liter tejet tud a tejszövetkezetnek beszállítani, már a mai viszonyok között, de ezt a mennyiséget a tejgazdaság modern színvonalra való fejlesztésével könnyen lehet 2500 literig fokozni. De most vegyünk csak 1700 litert alapul. Ez három tehén után kitesz 5100 litert, a melyet átlag 10 fillérjével tudnak értékesíteni a mi tejszövetkezeteink. Az évi bevétel tehát már a mai kezdetleges viszonyok között is 510 korona. Ezzel a bevétellel persze egy bizonyos elmaradt jövedelem áll szemben. A tehének táplálékára való növényi termékek elfoglalnak egy bizonyos területet, a melyet azelőtt a parasztgazda szemesgabona termelésére használt. Ez a terület azonban nem nagy. A modern belterjes gazdálkodás egy holdon termeli három szarvasmarha táplálékát. A mi parasztjaink erre nem képesek de másfél hold területből, tekintettel a tehénistálló trágyatermelésére, a mely aranyat ér a mi extenzív viszonyaink között, igenis, ki tudják hozni azt, a mi három tehén tartására kell. Másfél hold terület, szemesgabonával bevetve, a szalma értékének beszámításával legfeljebb 200 korona bruttó jövedelmet hoz. Marad tehát a tehéntartás 510 korona évi jövedelméből 310 korona, mint tiszta jövedelmi szaporulat.

Már most tessék összehasonlítani ezt a teljes pesszimizmussal kiszámított 310 koronás jövedelmi többletet azzal a 13—15 koronával, a melyet a *Hangya* szövetkezetei az egyes paraszt részére produkálhatnának, föltéve, hogy az adminisztrációjuk ésszerű és lelkiismeretes volna.

Csodálatos, hogy a magyar szövetkezeti apostolok, a kik — saját szavaik szerint — a parasztnépet a szövetkezeti mozgalom által föl akarják segíteni, ugyanakkor, mikor nagy hűhóval megcsináltak néhány száz fogyasztási szövetkezetet, rá sem hederítettek az ugyanakkor szinte gombamódra maguktól keletkező termelőszövetkezetek százaira, a melyek valóban arra vannak hivatva, hogy a parasztság sorsán lendítsenek.

Mi okuk volt rá az előkelő szövetkezeti apostoloknak, hogy a parasztokat a krajcárookra uszítsák, a százásokat pedig agyonhallgassák előttük?

(Folytatjuk.)

Dániel Arnold.